

בעקבות תפילת הקדיש

שאול דוד בוצ'קו
ראש ישיבת ההסדר היכל אליהו

ספריית עץ חיים

ניתן להשיג את החוברת:

ישיבת היכל אליהו

כוכב יעקב 90622, טל' 02-6550500, פקס' 02-9972115

hesder@gmail.com • www.toraisrael.com

©

כל הזכויות שמורות למחבר - תשע"ט - 2019

חל איסור לצלם מן הספר למטרות מסחריות.

מותר לצלם לצורך לימוד.

עימוד ועיצוב: אדרת מורגנשטרן

תוכן עניינים

- 5..... בעקבות תפילת הקדיש
1. פתיחה..... 5
 2. טעמי אמירת הקדיש 6
 - א. "הבו גודל לא-לוהינו" 6
 - ב. ברא מזכה אבא 7
 - ג. הקדיש - השלמת החלל שנוצר 7
 - ד. א-ל אמונה ואין עוול 8
 - ה. הישארות הנפש 8
 3. משמעות הנוסח "יהא שמיה רבה מבורך"..... 9
 4. הצורך לאמרו קול רם 10
 5. פשר אמירת הקדיש בארמית 12
 - א. אמירה המחוברת למציאות 12
 - ב. הקדיש כהצהרת כוונות 13
 - ג. הקדיש בארמית - תיקון כל צדדי המציאות 13
 6. המנהגים בעניית 'אמן יהא שמיה רבה' 14
 - א. האם יש להוסיף את המילה יתברך? 14
 - ב. העתיד וההווה - שניים שהם אחד 15

בעקבות תפילת הקדיש

1. פתיחה

ביום עשרה בטבת, שבו חלה תענית לציון המצור על ירושלים, תיקנה הרבנות הראשית את "יום הקדיש הכללי". ביום זה אומרים קדיש על אחינו בית ישראל שנספו בשואה ויום מותם אינו ידוע, או שלא השאירו צאצאים שיאמרו עליהם קדיש.

אמירת הקדיש הפכה במשך הדורות לתפילה מיוחדת הנאמרת על הנפטר. במאמר זה נשתדל להסביר מדוע נבחרה אמירת הקדיש כתפילה על הנפטרים על אף שאין בה שום אזכור בעניין מותו של האדם, ואגב כך נדון במספר הלכות הנוגעות לאמירת הקדיש. מקור אמירת הקדיש בתלמוד הוא במסכת ברכות, דף ג ע"א. הגמרא מספרת:

בשעה שישראל נכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמיה הגדול מבורך הקב"ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך. מה לו לאב שהגלה את בניו, ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם.

אגדתא זו מתארת את היחסים המיוחדים שבין הקב"ה לעם ישראל כגעגוע נפלא שבא לידי ביטוי באמירת הקדיש. אשר על כן ברצוננו לעמוד על מספר נקודות בענייניו של הקדיש, ומתוך הארת הנקודות הללו נוכל להבין את משמעות התפילה המיוחדת הזו, ולכוון לבנו ביתר שאת באמירת הקדיש ובשמיעתו.

2. טעמי אמירת הקדיש

א. "הבו גודל לא-לוהינו"

מקורה של מצוות העשה לקדש שמו של הקב"ה הוא הפסוק "ונקדשתי בתוך בני ישראל" (ויקרא כב, לב). מה היא מטרת מצווה זו, וכיצד מקיימים אותה? הכוונה במצווה זו היא להביא אותנו ואת העולם כולו להכרה במלכותו המוחלטת של ה' יתברך בעולם. זוהי אחת המטרות העיקריות בהווייתה של האומה הישראלית, להפיץ את דבר מלכות ה', כדבר הנביא ישעיהו (מג, כא) "עם זו יצאתי לי תהילתי יספרו". מתברר אפוא שהקדיש נועד להזכיר לנו יסוד חשוב וגדול זה של מלכות ה' בעולמו. מכאן גם נובעת אמירת הקדיש על ידי האבלים על הנפטר: האבל מבין מתוכן הקדיש שהחשוב בעולם אינו רק האני, לא שלו ולא של זולתו, אלא ריבוננו של עולם הוא החשוב והעיקר בתפיסת החיים שלו. כאשר מבינים זאת כל המבט על החיים משתנה, וניתן להתבונן על משמעות החיים והמוות דרך משקפיים אחרות לחלוטין. תובנה זו עשויה לבוא לידי ביטוי אפילו בהתבוננותנו על השואה. השואה האיזומה הייתה מהמאורעות הנוראים ביותר שידעה האומה בתולדותיה. אין בכוחו של אף אחד להסביר את פשר הצרות, הכאב והסבל שלא יתוארו שהיו מנת חלקו של העם היהודי. אולם אם נרכיב משקפיים היסטוריות של "בינו שנות דור ודור", נראה עין בעין שהשואה היא חלק מתהליך שקירב אותנו לגאולתנו ולחזרת עם ישראל מכל קצוות תבל לארצו.

אם כן, הבנתנו שריבוננו של עולם הוא מרכז האירועים מביאה אותנו להסתכלות שונה בתכלית מן המבט האנושי הקטן המציב את האדם במרכז. זו שאלת השאלות שעליה צריך כל אדם לענות לעצמו: האם אני במרכז או שהקב"ה במרכז? לא קשה לומר זאת, אבל לחיות את התובנה הזו - כאן טמון הקושי האמיתי. לכך

נועדה אמירת הקדיש, שמסייעת לנו להתבונן אחרת על המציאות. אדם קרוב אצל עצמו ולכן עיקר מבטו הוא אנוכי: הוא דואג לפרנסתו, לילדיו, לבריאותו ולמעגל החיים הסובב אותו. והנה בא הקדיש ובו קריאה למבט גבוה יותר. קשה להחזיק ראש ולהסתכל כך בצורה אידיאלית על המציאות, אולם תפילת הקדיש מעניקה לנו אפשרות מעשית להבין ולהכיר את האמת שאליה היא מקדמת אותנו.

ב. ברא מזכה אבא

לכל אדם ישנן זכויות שרכש בקיום המצוות, וחובות שנזקפות לו מעוונותיו, שהרי "אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" (קהלת ז, כ). לאחר פטירתו של אדם מן העולם ילדיו הם הממשיכים את דרכו, הם המשך הקיום שלו בעולם הזה, וכשהם מקיימים מצווה היא מצטרפת לחשבון המעשים של ההורים. אמירת הקדיש היא מצווה גדולה, ולכן כאשר הבן אומר קדיש הוא מוסיף זכויות להוריו וכביכול נותן להם פתחון פה כלפי שמיא לאמור 'הגם שלא התנהגתי תמיד כשורה, אבל הנה בני מתפלל שיתגדל ויתקדש שמו הגדול של ה'". זו סנגוריה עבורו שלא כילה את זמנו בעולם הזה לריק, אלא השאיר אחריו ממשיכי דרכו המזכים אותו גם עתה, משנתבקש לישיבה של מעלה.

ג. הקדיש - השלמת החלל שנוצר

כל אדם הגון שנפטר, וקל וחומר תלמיד חכם ועובד ה', מותיר לאחר לכתו חלל גדול. הוא, שהיה איש עתיר זכויות בתורה ובתפילה, בהנהגה ובמעשים טובים בין אדם למקום ובין אדם לחברו, נסתלק לפתע והותיר חיסרון גדול. אמירת הקדיש יש בה כדי להשלים את החסר הזה כתוספת נוכחות של קדושה ואמונה בעולם. זכורני שבהיותי באזכרת איש צדיק במיוחד, שהיה מדקדק

מאוד במצוות הכנסת אורחים, חשתי מאוד בחסרונו. מיד בהגיעי ליארצייט (דהיינו הזכרת יום השנה), ראיתי את הסעודה ערוכה בכל טוב, ונזכרתי ואף חשתי שאם הנפטר היה חי בינינו כעת היה מסתובב ודואג לאורחים, ובעיקר הרגשתי שהיה מחפש את אותו אורח שאיחר על מנת לדאוג לכל מחסורו באופן אישי. לפתע הבנתי שהיות שהוא כבר איננו אתנו, מוטל עלינו למלא את החלל שנוצר. באמירת הקדיש אנו לוקחים על עצמנו למלא חלל זה.

ד. א-ל אמונה ואין עוול

באמירת הקדיש אנו מקבלים באמונה גזרת שמים. איננו מבינים הכול, שהרי "לא מחשבותי מחשבותיכם", אולם אנו איתנים באמונתנו שכל פועל ה' באמת וצדק: "א-ל אמונה ואין עוול צדיק וישר הוא." הקב"ה מנהיג את עולמו כרצונו בחסד ובמשפט. לכן גם בשעת צער, כאשר כל דבר עשוי לגרום לנו לצאת מן הכלים ואף לצעוק על מר גורלנו, אנו מחנכים את עצמנו לשליטה מתוך אמונה. באמירת הקדיש אנו ממירים את הצעקה השלילית באמירה חיובית, ומבטאים בכך את אמונתנו התמימה בהנהגתו של ה'.

ה. הישארות הנפש

בנוסח הקדיש שנאמר בזמן הקבורה וגם לאחר הלימוד ישנה תוספת מסוימת, שבה מתגלה טעם נוסף לאמירתו: "יתגדל ויקדש שמייה רבה בעלמא דהוא עתיד לאתחדתא" (יתגדל שמו בעולם העתיד להתחדש) ולאחיא מתיא (ולהחיות את המתים) ולעסקה יתהון לחיי עלמא (להביא אותם לעולם הבא). כאן מתגלה האמונה בהישארות הנפש. המוות אינו סוף פסוק, והגם שיש הפסד וכיליון לגוף ולבשר, הנפשות והנשמות ממשיכות לחיות את מציאותן הרוחנית. הנה כי כן לפנינו יסוד מיסודות האמונה, והוא הישארות הנפש.

בתמצית, ראינו מספר ערכים יסודיים המהווים חלק מן הטעמים לאמירת הקדיש: ההסתכלות הנכונה על המציאות, קידוש ה', תוספת זכויות לנפטרים, השלמת החיסרון והחלל שנוצרו, צידוק הדין וביטוי אמוני לתחיית המתים ולהישארות הנפש; כל אלו מאירים לנו את תוכנה של תפילה חשובה זו.

3. משמעות הנוסח "יהא שמיה רבה מבורך"

הפירוש המקובל של המשפט "יהא שמיה רבה מבורך" הוא תפילה ששמו הגדול של ה' יהיה מבורך, אולם הטור מביא פירוש אחר:

יתגדל ויתקדש הוסד על פי המקרא 'והתגדלתי והתקדשתי' האמור במלחמת גוג ומגוג, שאז יתגדל שמו של הקדוש ברוך הוא, דכתיב (זכריה יד): ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. נועל כן יש מפרשים: [שמיה רבא' =] שם יה - רבא, שאנו מתפללין על שם יה שאינו שלם, שיתגדל ויתקדש ושיחזור להיות שלם.

לפי הפירוש הראשון, והוא ההסבר היותר פשוט, הקדיש הוא תפילה ששמו הגדול יהיה מבורך. אולם לפי פירושו של הטור מדובר בתפילה ששמו של ה' יהיה גדול ומלא. שמו של הקב"ה מסמל את התגלותו בעולם, ואנו נושאים תפילה ש"יהא שמיה רבה מבורך", ומבקשים בכך שהתגלות שמו תהיה שלימה וגדולה. עולמנו חסר כתוצאה מכך שישנם אנשים רבים שאינם מכירים במלכות מלך מלכי המלכים, שהוא ריבון העולם ומנהיגו. ישנו הבדל מהותי בין שני הפירושים בעצם השאלה אם אנו מכירים את מציאות ה' כדבר שלם כבר עכשיו, או שאנו חשים את החיסרון ומייחלים להתגלותו בשלמות.

נוסיף ונדגיש את הדברים. לפי הפירוש המקובל, אף על פי שאין הכול מכירים את שם ה', עבורנו הוא גדול. אנו איננו רואים

בהופעת שמו שום חיסרון, אולם תפילתנו שיבורך וישפיע מטובו על הכול. הפירוש השני מלמדנו שאנו רואים כעת את החיסרון בהתגלות שם ה' בעולם, ואנו נושאים תפילה שבעתיד יהיה תיקון ויוטב המצב, ואז יהיה שמו הגדול שלם במילואו. כשיבוא משיח צדקנו יתגדל שמו של הקב"ה בעולם, וזו משמעות הפסוק "והתגדלתי והתקדשתי".

4. הצורך לאמרו קול רם

מובא בשולחן ערוך (סימן נו, א) שיש לענות לקדיש בקול רם. יסוד הלכה זו הוא בדברי הגמרא (שבת קיט ע"ב) ש"כל העונה אמן יהא שמיה רבה בכל כוחו קורעין לו גזר דינו". לכאורה זו דרך קלה מדי לבטל דינים; וכי חז"ל מדריכים אותנו להשתמש במעין פטנט, שפשוט נצחק חזק ובכך יתכפרו כל עוונותינו? הבנה שכזו גובלת בתפיסה אלילית, זה נראה כקיצור דרך הגורם לכך שבפעולה טכנית נשיג כפרה ומחילה. לכן רש"י פירש את כוונת הביטוי "בכל כוחו" דהיינו בכל כוונתו. מדובר כאן על אדם שכל התנהלותו פנימית, וכשהוא אומר "אמן יהא שמיה רבה" הוא מכוון ומרכז את מחשבתו באמת לקדש את שם ה' בעולם. עבודה פנימית זו היא המכפרת.

גזר הדין הקשה מכולם הבא על האדם הוא מפני עוונות שמתלווה אליהן חילול השם. כך למדנו בסוף מסכת יומא, שבניגוד לכל העוונות המתכפרים בתשובה, בעיצומו של יום הכיפורים ובייסורים, כפרת עוון חילול השם תלויה עד המיתה. מנקודה זו נובעת החשיבות העמוקה באמירת "יהא שמיה רבה מבורך לעלם ולעלמי עלמיא" בכל כוח הכוונה. שהרי האדם שחילל שם שמים וחפץ בתיקון שורש חטאו, רוצה מעתה בלבו ובמעשיו לקדש את שם ה', וזו מעין תשובת המשקל לחילול שם ה' שבא בעטיו. מובן

אם כן מדוע שינוי מהפכני זה בתודעת השב מזכה אותנו במחילת עווננו; קורעים לו את גזר דינו משום שאינו חושב על עצמו אלא על ה' יתברך, ומגיע לו שכר עצום על תשובתו הגדולה והמטהרת. זו תשובה שאדם יכול לעשות רק באופן מהותי ופנימי. יוצא אם כן לפי רש"י שכוונתו הפנימית שאליה הוא מגייס את כל כוח כוונתו היא כלידה מחודשת, המשנה את מקומו ממצב של חילול השם למצב של קידוש שם שמים.

יחד עם זאת, ישנם מפרשים שהבינו בשונה מרש"י את הביטוי "בכל כוחו", ופירושו כפשוטו. ננסה להבין בשתי דרכים מה היסוד להבנתם זו:

א. ראשית אין להפריד בין הביטוי החיצוני בקול רם ובין הכוונה הפנימית בכל כוחו; שהרי אם מכוונים באמירת האמן לעבודה הפנימית המתבקשת, אזי האמירה בקול רם מהווה ביטוי מעשי לאותה הכוונה. וכן משמע מדברי הבית יוסף (אורח חיים נו) בשם רבינו יונה, שפעמים האמירה בקול רם עשויה לעורר את הכוונה.

ב. עוד ניתן לפרש את חשיבות האמירה בקול רם, שבכך אנו מבטאים את רצוננו לפרסם את עניין התגלות ה' בעולם, ולא פחות מכך: להפיץ זאת בריש גלי בציבור, למען יכירו וידעו הכול גודל ושגב ה' בעולמו.

פעולת התיקון נעשית אפוא דווקא במרחב הציבורי, שאם חלילה באה על ידינו תקלה בחילול שמו של ה' בחברה ובחיינו הציבוריים, אנו מקדשים שמו ומפרסמים זאת, ובכך מתקנים את כל המציאות ושבים אל מסלול ייעודנו כעם, שמגמתו היא "לקדש את שמך בעולם".

5. פשר אמירת הקדיש בארמית

א. אמירה המחוברת למציאות

במסכת שבת קיט ע"ב מביאים התוספות הסבר פשוט לאמירת הקדיש בשפה הארמית, והוא שבאותה תקופה זו הייתה השפה המדוברת בפי הבריות. תפילת הקדיש נאמרה אפוא בלשון שהייתה מובנת לכל, וגם כיום אנו ממשיכים לאומרה בארמית בשל תפיסתנו שאין לשנות מן המנהג.

מהבנה זו של בעלי התוספות עולה מסקנה חשובה מאוד, והיא שעלינו להבין מה שאנו אומרים. דיבורים בעלי משמעות ומהות צריכים להיאמר מעומק הלב, ואי אפשר לומר גיבובי דברים ומילים שאינם מחוברות למציאות ולכוונת אומרם. אשר על כן תיקנו לומר את הקדיש בשפה הארמית המדוברת, כי אמירתו מחוברת לחיים ולמציאות.

בהקשר זה זכור אזכור את דבריו של אבי זצ"ל על הנוסח של חלק מקינות תשעה באב, המתארות את המצב בארצנו כפי שהיה בזמנם של מחברי הקינות: שממה מוחלטת וחורבן כללי. ואולם המציאות שזכינו לה ברוך ה' היא שעם ישראל שב לארצו, התורה חוזרת ללומדיה והארץ נבנית ופורחת ונותנת פירותיה בעין יפה לשמחת כל לב. למול כל אלו התיאור בקינות הללו אינו תואם למציאות. השבח לא-ל, כבר איננו במצב של שיממון ומוות, אלא ההיפך. אנו רואים שיש תחייה בארצנו, ויש תורה וחיים בירושלים, ונראה שאם משוררי החורבן החכמים הללו היו רואים את השיבה לציון ואת תחיית האומה בארצה, הם עצמם היו משנים את נוסח הקינות. וכן נהג הרב גורן, שהתאים בצדק את נוסח אמירת "נחם" הנאמרת בתפילת תשעה באב מאותה סיבה, שלא ייתכן שייאמרו הדברים באופן שאינו תואם את המציאות.

ב. הקדיש כהצהרת כוונות

הטור כותב שאומרים את הקדיש בארמית משום שהמלאכים אינם מבינים ארמית, וממילא אינם יכולים לקטרג על ישראל בזמן אמירתו, ובלשונו:

שלא יתקנאו בנו שאנו משבחים שבח נאה כזה.

כדי להבין את פירושו של הטור, שנראה מופלא ותמוה כאחד, עלינו להתבונן על הרצוי והמצוי בהודעת הקדיש לעולם. מצד אחד אנו מכריזים שכל מחשבותינו ורצוננו תכליתם לקדש שמו של הקב"ה בעולם, אולם מאידך גיסא המציאות שלנו רחוקה מהצהרה זו, ואנו עלולים להיחשב חלילה בבחינת "בפיהם כיבדוני ובלבם רחקו ממני". או אז יבוא המלאך שליח ה' ויתבע אותנו על התחייבותנו, שבעצם איננו מקיימים אותה בפועל. לכן אנו אומרים את הקדיש בארמית, בשפה שאין המלאך מבין, כדי להסתיר כביכול את הצהרתנו ממנו, ובכך אנו מונעים את הקטרוג שעלול להיות. הרעיון הנעוץ כאן הוא שהאמירה היומרנית בקדיש איננה נובעת מגאווה של אדם המכריז שהשיג כבר את המדרגה הרמה הזו, אלא זו רק הצהרת כוונות המביעה שאיפה להגיע לאידיאל, אולם מתוך ענוות האדם שלא הגענו עדיין למדרגה זו. הקדיש מציב את האדם בדרך העולה למטרותיו.

ג. הקדיש בארמית - תיקון כל צדדי המציאות

טעם נוסף לאמירת הקדיש בארמית מביא הבית יוסף בשם הזהר: ארמית היא לשון הסטרא אחרא וצריך לומר את הקדיש בלשון הסטרא אחרא, שמהותה הוא הרע והקליפה. וזהו תרגום הזהר בלשון הקודש:

בוא וראה, קדושה זו אינה כשאר הקדושות שהם משלשים,

קדושה זו עולה בכל הכיוונים, למעלה ולמטה ובכל כיווני האמונה, והיא שוברת מנעולים וחותמות ברזל וקליפות רעות להעלות את כבוד הקב"ה על הכל. ואנו מבקשים לומר אותה בלשונו של הסטרא אחרא ולענות בכח גדול 'אמן יהא שמיה רבא מברך' כדי שישבר כוחו של הסטרא אחרא ויעלה בכבוד כבודו של הקב"ה על הכל.

על פי דברי הזהר ניתן להבין שעניינו של הקדיש הוא לקדש כל דבר במציאות. כאשר אנו רוצים להפוך את הדברים הרעים לטובים אזי אנו אומרים קדיש. אם הוא נאמר בלשון הקודש אנו מקדשים את הדברים הקדושים, אבל אם אומרים אותו בלשון ארמית אפשר לקדש גם את הדברים הזרים. זו קדושה שפועלת בכל המציאות, וגם למעלה ולמטה. אנו שואפים לתקן עולם במלכות שדי, ומעוניינים לתקן הכול ולהעלות אפילו את הבחינות הנמוכות ביותר לשורשן. היכולת לעשות זאת באמירת הקדיש היא דווקא בלשון הארמית, שהיא השפה המתקשרת עם כל צדדי המציאות. שלושת הפירושים שראינו מחוברים זה לזה. מפני גודל קדושתו אומרים אותו בשפה המובנת לציבור, אבל אנו מודעים לכך שזו שאיפה ודרך, וגודל קדושתו הוא ההתחייבות להעלות ולקדש את הכול, להפוך את הרע לטוב, את המר למתוק ואת החושך לאור.

6. המנהגים בעניית 'אמן יהא שמיה רבה'

א. האם יש להוסיף את המילה יתברך?

מובא בדברי חז"ל שחשוב לענות 'אמן יהא שמיה רבה' בקול. פשט הדברים שיש לענות בקול רם את המשפט השלם, שהוא 'אמן יהא שמיה רבה מבורך לעלם ולעלמי עלמיא', וזו דעתו של הגאון מווילנא. יש אומרים שיש להוסיף ולומר גם את המילה 'יתברך',

הפותחת את המשפט הבא, ויש הסוברים כדעה זו, אלא שמוסיפים לומר את המשפט הבא כולו.

כאמור, לפי הפשט מסתבר לומר רק עד המילה 'עלמיה', כיון שאין היגיון לחבר לכך מילה אחת מהמשפט הבא; אולם הבית יוסף מביא את דברי המקובל הגדול רבי יוסף ג'יקטיליה, ולפיהם יש להוסיף את המילה 'יתברך' לנוסח המענה ב'יהא שמיה רבה'. לחיזוק דעה זו מביא הבית יוסף את דברי המדרש, המתארים שרבי אלעזר ברבי יוסי פגש באלהו הנביא בעת שהוביל אלפי חמורים וגמלים הטעונים באף ובחימה כדי לעשות נקמה במי שמפסיק באמצע בין דבר לדבר. אחת הדוגמאות שהוא מביא לכך היא במפסיק בין 'יהא שמיה רבה מברך לעלם ולעלמי עלמיה' ובין המילה 'יתברך'.

ב. העתיד וההווה - שניים שהם אחד

כפי שהסברנו, משמעות אמירתנו 'אמן יהא שמיה רבה' היא שאנו מייחלים ומתפללים ששמו של הקב"ה יהיה שלם, ושנוזכה שבעתיד יתקדש שמו בעולם כולו. והנה, בקדיש אנו פוגשים שתי תקופות: בתחילת הקדיש אנו נושאים תפילה לעתיד, עת יבוא משיח צדקנו ונצא ממצבנו העכשווי של עולם חסר, ונגיע בעזרת ה' לתיקונו המושלם של העולם. בחלקו השני של הקדיש, החל מהמילה 'יתברך', אנו מדברים על ההווה ועל מצבנו כיום. כאן אנו עוסקים בהוויית חיינו העכשווית, ואנו מכריזים שלא רק לעתיד לבוא, אלא גם במציאות חיינו כיום אנו חפצים ש"יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל" שמו של הקב"ה. בכך ניתן להבין את הוראת הזהר, האוסר להפסיק בין החלק הראשון לחלק השני, ומחייב לחבר אותם עם המילה יתברך. נראה שלדעת הזהר הפסקה כזו יכולה להביא אותנו לטעות כאילו אין קשר בין שני השלבים; אולם עומק המבט מלמדנו כי באמת ההווה והעתיד

אחוזים זה בזה, ומה שיהיה בעתיד תלוי באופן חי במה שקורה עכשיו. פירוש הדבר הוא שהתקווה לעתיד שלם יותר מתחילה ואף תלויה במפעל חיינו ההווה והעכשווי. חיי תורה בעלי משמעות שריבונו של עולם במרכזם הם המסד להופעת אור ה' ולשכלולו העתידי במילואו. נמצאנו למדים שגם כעת, כשחושך ואור משמשים בערבוביה, אנו צריכים ומסוגלים לראות את האור היותר גדול שהולך להופיע בגאולה השלימה, ולצורך כך אנו מחליטים שכבר כעת אנו חיים את מציאותו של האור הזה בתוכנו. בעצם מלמד אותנו הזהר שהגעת המדרגה הזו בעתיד תלויה באמונת חיינו כיום.

אכן, כולנו תפילה מעומק הלב שנזכה לומר 'אמן יהא שמיה רבה מבורך' בקול רם ובכוונה עמוקה, מתוך התפיסה האמונית שייעודנו בעולם הוא לקדש שמו של ה' יתברך. ואם נגלה מתוך הבנת הקדיש את האור שיש לנו ובנו, כבר כעת נקדם בכך את האור שבו יבוא - ובגדול.

קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח, כי הנה החושך יכסה
ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' ואורו עליך יראה.